

ШТРИХИ ДО ПЕДАГОГІЧНОГО ПОРТРЕТА КАЗИМИРА ТВАРДОВСЬКОГО

Проаналізовано теоретико-методологічні та методичні основи педагогічної майстерності професора Львівського університету кінця XIX-першої третини XX ст. Казимира Твардовського

Проблема формування педагогічної майстерності педагога вищої школи - одна з найактуальніших у сучасній психолого-педагогічній науці. Важливе значення має використання у теорії і практиці педагогічної освіти методологічного підґрунтя і застосування успішно випробуваних методик вдосконалення педагогічної майстерності.

З огляду на це значний інтерес становить постать визначного вченого і громадського діяча, професора Львівського університету Казимира Твардовського (1866-1938), який досі привертав увагу дослідників як засновник Львівсько-варшавської філософської школи (праці К. Айдукевича, І. Домбської, М. Іловецького, Т. Котарбінського, Б. Лучинської, В. Марцішевського, К. Сосніцького, Т. Томашевського, Р. Ядчака та ін.). Протягом останніх десятиліть з'явилися окремі розвідки, присвячені системі психологічних [1] і педагогічних поглядів К. Твардовського [2; 3]. Окрім цього, на увагу і науковий аналіз заслуговує також його багатий досвід практичної викладацької діяльності у Львівському університеті, якій він присвятив 43 роки свого життя. Зазначимо, що учні та сучасники Казимира Твардовського у своїх працях із чи не більшим захопленням описують його незвичайний педагогічний талант, аніж наукові здобутки [4:375-377].

Свою педагогічну діяльність Казимир Твардовський розпочинає у 1894 році на посаді приват-доцента Віденського університету, але вже з наступного року остаточно пов'язує її з Львівським університетом. Будучи визнаним філософом, він з 1901 р. читає лекції з експериментальної психології. У 1902 році Твардовський переймає у видатного польського дидакта й історика виховання Антонія Даниша викладання навчальних курсів педагогічного циклу [5].

Однак лекційні заняття – це лише фрагмент бурхливої педагогічної діяльності Казимира Твардовського у Львівському університеті. Іншою її стороною є організація наукової роботи студентів. Активізації дослідницьких пошуків студентів суттєво прислужилася створена ним (1907) і очолювана протягом 23 років психологічна лабораторія (з 1920 – Психологічний інститут). Його керівництво філософським (з 1897 р.) та педагогічним (з 1921 р.) семінарами при філософському факультеті університету мало значний вплив на зростання студентських наукових зацікавлень. Функціонування семінарів суттєво поживило академічне життя вищої школи: на засіданнях студенти доповідали про результати своїх наукових досліджень, присвячених філософським, виховним, дидактичним проблемам, обговорювали їх зі своїми колегами та викладачем, збагачуючись знаннями методики наукового дослідження і набуваючи цінних навиків наукової дискусії.

Різнобічна педагогічна активність Казимира Твардовського відображає як розмаїття дидактичних завдань і методики, так і багатогранність його педагогічної майстерності. Її компоненти умовно можемо класифікувати наступним чином: *теоретико-методологічні* - наукові філософські, психологічні та педагогічні погляди вченого, тісно інтегровані в його етичну та логічну систему мислення; *суб'єктивні або особистісні* - сукупність особистісних рис характеру, таких як відповідальність, пунктуальність, сумлінність при виконанні своїх обов'язків, вимогливість до себе і оточуючих тощо; *методичні або практичні* - комплекс розроблених педагогом методів, які забезпечували успішну реалізацію на практиці поставлених дидактичних завдань.

Ведучи мову про розвиток педагогіки у Львівському університеті періоду другої половини XIX— першої третини XX ст., слід акцентувати на тісному міждисциплінарному зв'язку, який сформувався у неї із психологією. Кращі представники психолого-педагогічної науки у вищій школі Львова (Ю. Охорович, Б. Маньковський та ін.) здобули вищу освіту в австрійських і німецьких університетах, які були епіцентром поширення передових на той час наукових поглядів. Це твердження повною мірою стосується і Казимира Твардовського. Університетську освіту майбутній учений і педагог здобув у вищих школах Відня, Лейпцига та Мюнхена. Серед його вчителів були і визначні науковці того часу – філософ, засновник вчення про предметність свідомості Франц Brentano (1838-19 і 7) та психолог і фізіолог Вільгельм Вундт (1832-1920). Під їхнім впливом К. Твардовський засвоює як інтенціональні ідеї, так і головні засади експериментальної психології, стає переконливим adeptом їх розвитку та впровадження у наукове та педагогічне життя [6].

Різнобічні наукові зацікавлення вченого формуються на перетині епістемології, психології, етики, логіки і дидактики [7]. Його погляди у науково-педагогічній площині дають підстави стверджувати про наявність у нього цілісної концепції, в основі якої лежить логіко-етичне підґрунтя педагогічних процесів та явищ [8]. Методологічні основи цієї концепції викладені головню у працях "Уявлення і поняття" (1898), "Про дії і процеси" (1911) і "Про сутність понять" (1924), а її дидактична сторона — у підручнику для учительських семінарій з навчального курсу "Головні поняття дидактики і логіки" (1901) [9], у статті під назвою "Виховання і навчання" (1904) [10], підбірці практичних рекомендацій для майбутніх педагогів "Екзаменаційні вимоги для кандидатів на вчителів середніх шкіл" (1911) [11], а також у низці дидактичних розробок з окремих питань викладання предметів філософії та вступу до філософії у середніх школах і організації навчального процесу.

Казимир Твардовський прагне розмежувати фізичні і психічні види діяльності, однак зрештою виділяє в окрему групу ще й діяльність психофізичну як таку, що поєднує в собі і фізичну, і психічну. До психофізичної групи Твардовський відносить, поряд з гуманітарними науками, педагогічну науку і людську діяльність, пов'язану з

зану із здобуттям і передачею знань і досвіду. Процес навчання, на його переконання, має на меті позитивну реалізацію прагнення людини до пізнання, яка є неодмінною умовою інтелектуального розвитку, що, відповідно, базується на формуванні та вдосконаленні інтелектуальних здібностей — як того, хто вчиться, так і того, хто навчає. Отже, наукова теорія пізнання у Казимира Твардовського є методологічною основою діяльності обох суб'єктів навчального процесу [12:5-6].

Розуміння філософії як, насамперед, "філософії психології мислення" - одна з основних теоретичних складових педагогічної майстерності К. Твардовського. На його переконання, вміння бачити і відчувати навчальний матеріал з позиції того, на кого спрямована його діяльність — тобто, учня чи студента - є базовою умовою успішної реалізації педагогом своїх професійних цілей і завдань [13:378].

Чільне місце у дидактичному сегменті системи педагогічних поглядів Казимира Твардовського посідає постать учителя, умови й організація його професійної підготовки та діяльності. Фах учителя він трактує як особливо важливе покликання. Ця професія, як вважає вчений, вимагає не лише так званого вродженого "дару навчання", а й ґрунтовних теоретичних знань і відповідної практичної підготовки. Оскільки варіативність інформації та наукових знань постійно збільшує варіативність методів навчання, то зростають і вимоги до вчителя. На переконання К. Твардовського, кваліфікований учитель зобов'язаний досконало володіти найрізноманітнішими методами, уміти здійснювати оптимальний вибір їх на кожному етапі навчального процесу. Змінювати їх, на його думку, слід легко і миттєво, враховуючи обсяг і складність навчального матеріалу, а також контингент учнів і хід самого заняття.

Успішне виконання педагогом своїх головних завдань можливе, вважає вчений, лише за умови дотримання у навчальному процесі головних дидактичних принципів, а саме: наукової цілісності навчального матеріалу, переходу від вивчення простіших понять та явищ до складніших і ґрунтуванні нових знань на уже засвоєних учнями. Особливо важливою як для системного опанування учнями наукових знань, так і для чіткої організації праці педагога К. Твардовський вважає розробку детального планування лекційного курсу з кожного навчального предмета, яке неодмінно має містити у собі повну тематику занять і календарне прогнозування часу, затраченого на їх проведення. Вчений закликає педагогів у процесі укладення такого планування керуватися такими принципами, як науковість, системність і доступність у засвоєнні навчального матеріалу. Проте він застерігає від жорсткого дотримання сформованого плану і радить підходити до його виконання з розумінням поточного стану вивчення учнями певної навчальної дисципліни. З огляду на це, а також зважаючи на необхідність врахування непередбачуваних змін, які можуть виникнути протягом навчального року, на його думку, варто дотримуватися гнучкого графіку проведення занять. Зокрема, вчений радить у навчальний план ввести до десяти додаткових (так званих резервних) лекцій, які б дали змогу використати можливий надлишок часу для поглибленого вивчення навчального курсу.

Крім навчального плану. Казимир Твардовський висловлює побажання викладачеві вести ще й дидактичний щоденник, який містив би розробку ходу самого заняття, виходячи з обсягу відведеного навчального матеріалу. Такий щоденник виконує подвійну функцію: з одного боку, надає учителеві можливість для самоконтролю, а з іншого, дає змогу шкільній адміністрації стежити за професійним поступом педагога.

Уміння чітко, ясно і зрозуміло повідомити навчальний матеріал, на переконання К. Твардовського, для професійної майстерності вчителя є не менш важливим, аніж саме володіння цим матеріалом. Логічність висловлювання педагога вчений вважає, по-перше, неодмінною умовою для оволодіння учнями потрібним обсягом знань і, по-друге, головною передумовою для набуття учнями відповідних умінь. Отже, в основу як матеріального, так і формального навчання вчений кладе логіку, на якій побудовані майже всі його дидактичні методи [14].

Наукові переконання, стійкі навички систематичної та послідовної роботи над собою, які сформувалися у Казимира Твардовського під час навчання у німецьких і австрійських університетах, стають вагомою основою для розвитку його педагогічної майстерності і наукової діяльності у Львівському університеті. Приступивши до педагогічної роботи, він відзначає для себе досить поверхову підготовку викладачів до занять, недостатній рівень професійної і педагогічної кваліфікації лекторів, що неминуче призводило до зменшення навчальної та наукової активності студентів. Боротися з такими тенденціями К. Твардовський вирішує з позиції викладача філософії, психології та педагогіки, використовуючи оптимальний засіб – власний приклад ретельного і сумлінного ставлення до виконання своїх обов'язків.

Свої теоретичні висновки і методичні розробки вчений і педагог апробує у власній викладацькій практиці. Як свідчить аналіз його практичної діяльності, спогади учнів і колег, він увібрав у себе найкращі риси викладача, володів високим рівнем педагогічної майстерності [15]. Його лекції користувалися серед студентів неабиякою популярністю. За свідченням університетської хроніки того часу, заняття професора часто переносили до більших аудиторій, а семінарські групи доводилося обмежувати до 50 осіб при понад сотні бажаючих [16:112-114]. Необхідність перенесення до більш просторих приміщень навчальних занять, а не повторного їх проведення, професор у своєму зверненні до ректора обґрунтовував неможливістю в деталях відтворити плин своїх думок [17:112-115].

Навчальні заняття Казимира Твардовського були простими і зрозумілими, оскільки він пояснював усе, що могло б виявитися для студентів складним. Такий спосіб викладання філософських дисциплін на той час був унікальним. Про чіткість і простоту своєї мови лектор жартома твердив, що інакше б він сам не зрозумів, про що говорить. У ході лекції професор не ставив перед собою завдання привернути увагу студентів, не підвищував голос і не застосовував ораторських умінь, головний акцент ставився на поясненні й аналізі фактів та явищ.

К. Твардовський був переконаним, що лише після ретельного і вичерпного роз'яснення суті нового і незрозумілого матеріалу можна у його вивченні просуватися далі [18].

Одним із головних своїх педагогічних завдань учений вважав привчання студентів до організації самостійної наукової роботи. Значного значення він надавав чіткому і повному розумінню студентами філософських і педагогічних творів як джерел їхніх знань. Конспектував потрібні праці у тезовому вигляді і радив це робити студентам. Для цього, як стверджував учений, насамперед слід зрозуміти текст, заглибившись у думки автора і спосіб їх подачі, після чого передати головний зміст власними словами. Крім конспектування Казимир Твардовський застосовував метод творчої інтерпретації як логічне продовження конспектування. Метою цього методу є ліпше розуміння студентами тексту, щоб мати змогу продовжити хід висловлених у праці думок, долаючи ті перешкоди, на яких зупинилася думка автора. Такі пошуки у наукових текстах визначальних суджень у поєднанні зі спробами їх подальшого індивідуального опрацювання і логічного продовження, на переконання К. Твардовського, сприятимуть розвитку творчої думки і вміння інтерпретувати чужі думки у конструктивному руслі [19: 378].

Прагнучи у ході навчального процесу залучити академічну молодь до систематичної і наполегливої праці, Казимир Твардовський зосереджує увагу не так на самому змісті навчальної дисципліни, як на методиці її подання студентам. Педагог визначає такі елементи цієї методики: аналіз і опрацювання змісту лекції з погляду рецепційних можливостей слухачів; чітке і зрозуміле формулювання засадничих понять і суджень; ясний і змістовно впорядкований виклад думок, який дає змогу слухачам опанувати їхній зміст; формування у студентів високих вимог щодо власної діяльності, а також внутрішньої та зовнішньої дисципліни; власна бездоганна поведінка викладача як приклад для студентів.

Польський дослідник педагогічної думки Вінцентій Оконь цілком обґрунтовано називає Казимира Твардовського "учителем учених" [20]. Однак, на відміну від, скажімо, школи французького психолога Жана Піаже, далеко не всі учні Твардовського стали на науковий шлях свого вчителя. Лише деякі присвятили себе дослідженню філософських проблем (К. Айдукевич, З. Завірський, Р. Інгарден, Т. Котарбінський, Я. Лукасевич, В. Татаркевич, Т. Чежовський). Чимало з них відчули своє покликання у царині інших наук — це психологи С. Балей, С. Бляховський, В. Вітвіцький, М. Кройц, педагоги Б. Наврочинський та К. Сосніцький, історики літератури і культури Ю. Кляйнер, М. Крідль, С. і З. Лемпіцькі, лікар та історик медицини В. Шумовський та ін. Таке розмаїття наукових уподобань численних вихованців видатного вченого свідчить, передусім, про непересічну педагогічну майстерність Казимира Твардовського й успішну реалізацію ним своїх дидактичних завдань. Його учні винесли зі школи свого наставника не стільки зміст власних наукових починань, скільки їхні принципи і методику до чого, зрештою, і прагнув сам педагог.

Виховання майбутніх науковців — лише видима частина педагогічних успіхів Казимира Твардовського. Його виховним ідеалом була творчо мисляча особистість, яка була б здатною до відповідальної і систематичної праці, ґрунтованої на любові до обраної сфери діяльності. К. Твардовський був учителем широкого кола педагогів, підготовлених під його керівництвом до викладання у середніх навчальних закладах, студентів, які охоче відвідували його університетські лекції, учнів середніх шкіл, що навчалися за його підручником, а також громадськості, яка опосередковано перебувала під впливом діяльності цієї видатної людини [21:391-392].

Аналіз практичної діяльності видатного вченого-педагога, професора Львівського університету Казимира Твардовського дає підстави стверджувати про досягнення ним високого рівня педагогічної майстерності. Поєднавши здобуті наукові знання, вроджений педагогічний талент і прогресивну дидактичну методику, учений виховав цілу плеяду дослідників — фахівців широкого кола наукових дисциплін. Будучи визнаним філософом, досвідченим психологом-практиком та одним із найвизначніших педагогів свого часу, К. Твардовський зумів розробити і викласти у своїх працях концепцію власного бачення розвитку педагогічних явищ, шляхів вирішення актуальних дидактичних і виховних проблем, серед яких одне з чільних місць посідала проблема вдосконалення індивідуальної професійної майстерності вчителя.

Дане дослідження, з огляду на рамки статті, не претендує на вичерпність аналізу педагогічного портрета Казимира Твардовського, а лише акцентує увагу на ключових компонентах проблеми. Більш ґрунтовно крізь призму наукових поглядів і педагогічної діяльності вченого розкрити питання теорії і практики вдосконалення педагогічної майстерності, оптимальної організації педагогічного процесу, а також гармонійної взаємодії у рамках систем "учитель-учень" і "викладач-студент" покликані наступні статті і дисертаційне дослідження автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Psychologia w szkole Lwowsko-Warszawskiej. — Warszawa, 2000. — 476 с.
2. Лещак Т. До питання про науково-педагогічну діяльність Казимира Твардовського у Львівському університеті // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Київ, 2003. — Вип. 8. — С.52-58.
3. Okon W. Kazimierz Twardowski — nauczyciel uchonych // Wizeniuki slawnych pedagogow polskich. Warszawa. — 1993. — S.373-394.
4. Ibidem.
5. Лещак Т. До питання про науково-педагогічну діяльність Казимира Твардовського у Львівському університеті // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. — Київ, 2003. — Вип. 8. — С. 52-58.
6. Там само.
7. Kazimierz Twardowski // odka A. Ucenzi polscy XIX-XX stulecia. — Т. IV. — Warszawa. 1998. — S. 406-408.
8. Лещак Т. До питання про науково-педагогічну діяльність Казимира Твардовського у Львівському університеті // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. — Київ, 2003. — Вип. 8. — С.52-58.
9. Twardowski K. Zasadnicze pojecia dydaktyki i logiki. — Lwow. 1901. — 224 s.

10. Twardowski K. Wychowanie i nauka. Wykład wstępny // Sprawozdanie z wakacyjnego kursu uniwersyteckiego urzędzonego w Cieszynie przez "Polskie Towarzystwo Pedagogiczne w Księstwie Cieszyńskim" w dniach 15-30 sierpnia 1904. – Cieszyn. 1904. – S.6-12.
11. Twardowski K. Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich. – Lwów. 1911. – 83s.
12. Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki. – Lwów. 1901. – 224 s.
13. Okon W. Kazimierz Twardowski — nauczyciel uchonych // Wizerunki sławnych pedagogów polskich. – Warszawa. 1993. – S.373-394.
14. Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki. — Lwów. 1901. – 224 s.
15. Witwicki W. Kazimierz Twardowski. // Wiadomości literackie. 1938. – 24 kwietnia. – Nr.18. – S. 1.
16. Державний Архів Львівської Облaсті. – Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 1860.
17. Там само.
18. Witwicki W. Kazimierz Twardowski. // Wiadomości literackie. 1938. – 24 kwietnia. – Nr.18. – S. 1.
19. Okon W. Kazimierz Twardowski — nauczyciel uchonych // Wizerunki sławnych pedagogów polskich. – Warszawa. 1993. – S.373-394.
20. Ibidem.
21. Ibidem.

Матеріал надійшов до редакції 19.09.03 р.

Лецак Т.В. Штрихи к педагогическому портрету Казимира Твардовского.

Проанализировано теоретическо-методологические и методические основы педагогического мастерства профессора Львовского университета конца XIX-первой трети XX в. Казимира Твардовского.

Leshchack T. V. Some notes to pedagogical portrait of Kazymyr Tvardovsky.

Theoretical, methodological and methodic bases of pedagogical skills of the professor of Lviv University Kasymyr Tvardovsky at the end of XIX century and 1st third of XX century are analyzed.